

GAMLE BREKKE SKOLE

Historien om bygningen og
menneskene rundt den

Gårdsnummer 2, bruksnummer 3 i Hvaler kommune i Østfold har en mangslungen historie; fra presteenkesete i 1770 via skole og til kystledhytte i 2019. Vi vil her forsøke å fortelle historien om huset, hva det er brukt til og menneskene som benyttet og engasjerte seg i dette huset gjennom tidene. 250 år er lang tid og mye av historien har gått tapt, men takket være lokalhistorisk interesserte personer og overlevering av historier fra nålevende personer, vet vi en del om historien.

I dag eies gamle Brekke skole av Hvaler kulturvernforening.

Brekke som prestenkesete

Allerede i 1388 ble et par teiger av Brekke gitt til Hvaler kirke. Sognepresten rådet bygselen. I 1769 ble ytterligere en part av Brekke solgt til prestegården og Brekke ble brukt som enkesete for presteenker i Hvaler. Hvis det ikke var noen presteenker i sognet, ble gården festet til andre. Det antas at ca. 1770 bygges det huset vi i dag kjenner som Gamle Brekke skole.

I Hvalers bygdebok får vi et inntrykk av hvordan huset så ut i 1787. Sogneprest Sem, tidligere sogneprest Rosing og presteenke madame Møller troppet opp på Brekke for besiktigelse og taksering. Vi må anta at sistnevnte Anna Elisabeth Møller, enke etter sogneprest Lauritz Møller, bodde der på den tiden. Stuebygningen på Brekke var gammel og rådden og ikke verdt å reparere. Delegasjonen konkluderte med at huset ikke var beboelig for presteenker, men «kunne vel henge sammen enda noen år og var beboelig for en bonde når veggen ble klint». Det var på denne tiden et en-etasjes hus med stue, kammers, kjøkken og sval. Det er slik vi kjenner 1. etasje i dag. De andre bygningene var i samme forfatning; en kjøln (hus til å tørke korn), et stolpehus, fjøs og en ladebygning med stall.

Aasmund Jensen Brekke bygslet hele Brekke gård fra 1778 og skulle råde over gården til det ble presteenke i kallet. Med dette medførte også en forpliktelse til å vedlikeholde bygningene. Aasmund hadde gjort så godt han kunne, men riktignok med gamle materialer. Etter befaringen i 1787 ble det anlagt sak mot Aasmund hvor de krevde åbot, dvs. erstatning for manglende vedlikehold. Han ble frikjent fra forpliktelsene da det bodde en presteenke på Brekke. Derimot ble det bemerket at tidligere sogneprest Rosing ikke skulle ha bygslet bort gården da det bodde en presteenke på gården og dermed fraskrev seg ansvaret for vedlikeholdet som var presteenkens ansvar.

Etter Aasmund Jensen Brekkes død 1798 så enken seg ikke i stand til å bruke og drive gården, og ba sognepresten om at sønnen, matros og gårdbruker Anders Aasmundsen, måtte få overta gården inntil det måtte bli en presteenke i kallet. I aktelse for hans far og mor, ga sognepresten tillatelse til dette i 1798 mot at Anders innen seks år skulle istandsette alle gårdens hus og gjerder slik at ha overholdt forpliktelsene hans far hadde påtatt seg i 1778. I 1801 bodde Anders Aasmundsen på Brekke, hans kone Siri Lansdottir, datteren Ellen Cathrine og konens mor Ellen Erichdottir, foruten tjenestepiken Kirsti Ouensdottir, 34 år, og en losjerende ugift arbeidsmann Anders Sørensen, 47 år. Anders med familie flyttet fra gården kort tid etter. Dette betyr at etter 1801 var det ingen presteenker å forsørge.

I 1802 betalte sogneprest Fredrik A. Weidemann 200 riksdaler til Anders og påtok seg samtidig åboten. Da sognepresten hadde satt i stand gården, bygslet han i 1802 denne bort til fru Anne Sofie Schrader, f. Bremer, enke etter kaptein Fr. C. S. Schrader fra Akerøy. Fru Schrader mente å latt seg overtale av sognepresten til å bygsle presteenkesetet, men krevde at gården var satt i stand slik at all åbot ikke var henne vedkommende. Hvis hun flyttet, så ville hun ha godtgjørelse for stall og vedskjul som hun selv hadde bygget opp. Imidlertid forpliktet hun seg til å bygge ny stall, kle låven og stuebygningen. Fru Schrader bodde der til sin død i 1835.

Første kjente bildet fra Brekke fra rundt 1880. Bildet er tatt mot nord. I forgrunnen ser vi brønnen som i dag ligger på andre siden av Svanekilveien.

Brekke blir fast skole

I juli 1846 begynte det imidlertid å skje noe. Ordfører, landhandler og assuraneagent John William Le Gasicke Goodchild tok opp ideen med å legge en del av enkesetet under Prestegården mens resten skulle kommunen overta til lærerbolig og fast skole. Det var imidlertid på dette tidspunkt uklart hvordan dette skulle gjøres formelt, bytte eller makeskifte? Samtidig arbeidet «Komiteen for salg av det benifiserte gods», dvs gods som fra gammelt av hørte til et geistlig embete og som innehaveren hadde inntekter av. I denne sammenhengen ble deler av godset som tilhørte prestegården taksert, og Brekke gård ble taksert til 1600 spd. Det ble også foreslått av komiteen at det skulle skilles ut en del av enkesetet som skulle brukes til sognets faste skole. Denne delen av enkesetet skulle bestå av Brøndløkken, Skomakerløken, bygninger bortsett fra halve låven og stallen, hage og gårdsrom samt en myr syd i hagen. Denne delen ble taksert til 320 spd. Hvaler skolestyre sendte i februar 1848 en henstilling til herredsstyret om at kommunen på forestående auksjon skulle by taksen på 320 spd. for Brønneløkken, som det nå ble kalt. 320 spd. tilsvarer ca. kr. 112.000 i 2018-kroner.

Samtidig foreslo skolestyret at det skulle sendes en søknad til regjeringen om «til lettelse for denne lille og i det hele tatt ikke synderlig velstående kommune, å få bevilget av Opplysningsvesenets fond enten som gave en gang for alle inntil 200 spd. Eller en viss årlig understøttelse, eller iallfall et rentefritt lån til utredelse av kjøpesummen inntil man ved salg den nuværende klokkeplass Brunsvik etter den avskjedige klokkers dødelige avgang, får tilveiebragt til den dekkelse av ovennevnte kjøpesum.» Herredsstyret vedtok enstemmig skolestyrets forslag med det tillegg «at den faste skolens lokaler, som inneholder en stue og to kammer, til like avgir lokaler for kommunens møter i skole- og fattigvesenets, formannskapets og forlikesseskommisjonens anliggender». Søknad om bidrag fra Opplysningsvesenets fond ble ved kongelig resolusjon av 28. oktober innvilget med 20 spd. årlig «som hjelp til lønn for lærer ved den lovbefalte faste skole».

Kommunens tilbud ble imidlertid ikke godkjent. Den 12. april 1848 ga derfor herredsstyret ordføreren fullmakt til å kjøpe Brekke som skulle auksjoneres bort samme dag. Da kommunen også denne gangen hadde høyeste bud med 320 spd. ble budet akseptert. Av kjøpesummen skulle 60 spd. betales ved årets slutt, 13 spd. hvert år de følgende 20 årene, og renter fra 1. april 1848.

I skjøtet fra den norske regjeringen, datert 1. juli 1848 og tinglyst 17. april året etter, på Brøndløkken, er det skrevet:

Vi Oscar, af Guds naade Konge til Norge og Sverige, de Gother og Vinders gjøre vitterligt: «At da Hvaløernes præstegjælds kommune for en del af gaarden Bække, Brønløkken kaldet, der er enkesæde for Hvaløernes sognekald, matr. No. 2 gl. 11 nyt 2 løøbe no. 3 herliggende i

Hvaløernes præstegjæld, Ide og Markers Fogderie, Christiania stift og av skyld 1 ort 1 shilling, har buden den summa 320 spd. skriver tre hundre og tyve spesidaler, og dette bud naadigst er appropriert, saa medelees Hvaløernes Præstegjælds kommune, i henhold til de konditioner, hvorefter eiendommen er solgt, herved lovligt skjøte paa førnævte eiendom, Brøndløkken, med all retmæssigt tilliggende. Dette skjøtet maa ikke antages til tinglæsning forinden kjøberne fremlægger Qvittering for at have betalt kjøbesummen, eller den for samme utstædte pantobligation fræmkommer til tinglæsning.

Givet i Christiania den 1ste juli 1848. Under rigets Segl (L. S.)

Etter Hans Majestøt, Kongens naadigste befaling; Løvenskjold, N. J. Krog, Vogt, Fleischer, H. Foss, F. Stang, Riddervold, Sørensen, Schouboe.

På møtet i herredsstyret den 13. desember 1848 ble opprettelsen av faste skolen på Brekke endelig vedtatt. Dermed var en del av prestenkesetet formelt overført til kommunen, og et nytt kapittel av Brekkes historie kunne starte.

Brekke rundt 1957

Brekke som skole, møtelokale og lærerbolig

I lov av 1827 om allmueskolen på landet, ble det påbudt at det skulle være fast skole ved alle hovedkirker og ved verk og bruk med minst 30 arbeidere. Ellers skulle det være omgangsskole i prestegjeldene. Skoleplikten varte fra 7–8-årsalderen og frem til barnet var konfirmert, og det skulle være minst 2 måneders skolegang per år. Ny lov om allmueskoler kom i 1860. Heretter skulle fast skole være det vanlige, omgangsskoler skulle være unntaket.

Da Brekke skole åpnet 11. oktober 1849, var det omgangsskole på Hvaler. Etablering av fast skole allerede i 1849 var framtidsrettet, og en kan slutte seg til at dette var en av de første faste skolene i landet utenfor tettstedene. For lærerne var det store fordeler med fast skole da de fikk undervist mer uforstyrret enn rundt om i husene. Undervisningen ble ikke forstyrret av andre aktiviteter, og det ble mulig for lærerne å anskaffe mer spesialisert skoleutstyr, og bygningen var dedikert til først og fremst undervisning.

Kirkesanger Hans Hansen ble ansatt som lærer da skolen åpnet i 1849. Hansen var født i 1812 i Andebu. Han tok i 1843 eksamen ved Asker seminarium. Etter å ha vært lærer i Kragerø i 13 år, ble han kirkesanger og første uteksaminerte lærer på Hvaler. I 1891 sa han opp sin stilling og flyttet til

Kjølholt som han hadde kjøpt i 1872. Han bodde på Brekke til 1888 med familie og to tjenestepiker, Pauline Ødegården og Katrine Amine Andersen. Han døde i 1897.

Ved siden av å være lærer, gårdbruker, revisor for kommunens regnskap og kasserer for skole- fattig- og kommunekassen, var han også kasserer for Hvaler sparebank. Da Hvaler Sparebank ble etablert i 1858, ble han den første kasserer. Etter vedtekten skulle bankens møter holdes i kommunelokalet på Brekke. Det falt seg så og si av seg selv at de fikk «leie» lokalene gratis da de samme mennene satt i både herredsstyret og bankens styre. Kontortiden for banken var fastsatt til kl. 14 til 17 hver siste mandag i måneden, men dette ble allerede i 1859 endret til kassereren fikk fullmakt til å ta imot innskudd hver lørdag. Bankens møter startet som regel kl. 10 om formiddagen hver siste mandag i måneden, men ble i 1869 flyttet til første hverdag i måneden. Da Hansen flyttet til Kjølholt i 1888 tok han med seg banken som han fortsatte med til 1895.

Andreas Nilsen født 1842, bodde på Brekke fra 1891 sammen med kone Trine Elisabeth, født Baardsen, barn og tjenestepike. De hadde 10 barn, men mange av de døde tidlig. Fra folketellingen i 1910 ser vi at barna Hans Martin, Anna og Aasta Kristine Nilsen bodde på Brekke sammen med sine foreldre. Før Andreas Nilsen kom til Brekke bodde han på Ramsholt, en gård han beholdt livet ut. Både han og konen Trine døde i 1922 på Brekke.

Andreas Nilsen var en viktig mann for bygda. Han ble ansatt som lærer i 1860, det første halvåret som omgangsskolelærer. Da den nye skoleloven trådte i kraft i 1860 fast skole på Kirkeøy nordre og Asmaløy. I 1875 ble kretsene delt, og han beholdt Kirkeøy nordre krets som han hadde til han i 1884 ble kirkesanger i Hvaler kirke og lærer på Brekke skole. Nyttår 1917 tok han avskjed fra lærergjerningen etter å ha tjent i 56 ½ år, hele tiden i hjembygden.

Foruten å være lærer, hadde han mange andre oppgaver. Han var ordfører sammenhengende i 23 år, poståpner i Hvalerøens Poståbneri, kommunekasserer, kirkeverge og revisor i Hvaler Sparebank. Videre var han med på å stifte Hvaler Landmandslag, hvor han var formann i mange år, og grunnlegge Hvaler Folkebibliotek. Ved side av alt dette var han som privatperson opptatt av hagearbeid og birøkt. Da han i 1917 tok avskjed som kirkesanger og lærer, fikk han medaljen for borgerdåd i sølv for lang og fortjenestefull virksomhet i skole, kirke og kommune.

Andreas Nilsen m/familie

Det økende antall innbyggere på Hvaler krevde nye skolelokaler. I 1896 sto den nye skolen på Brekke klar. Denne ble brukt helt til Floren skole sto klar i 1967.

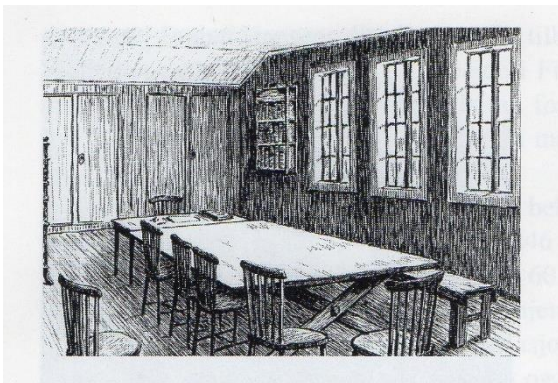
Etter at den nye skolen ble bygget, ble den gamle brukt som lærerboliger. Helt til ny lærerbolig ble bygget ca. 1937.

I februar 2019 hadde Paul Henriksen gleden av å ha en samtale med Annik (Anna) Fjeld som da var 94 år gammel. Hun er barnebarn til Andreas Nilsen og niese av Nilsine «torine» Madsen, lærer og første kvinne i Hvaler herredstyre ved valget i 1913. Annik startet sin skolegang på den «nye» skolen på Brekke. Den gamle skolen hadde blitt bolig for «lærerstabenn». Her bodde lærer Løddøen med familie i 1. etasje og fr. Hansen, som i følge Annik var 2 meter høy, i 2. etasje. Om lærer Løddøen kan Annik fortelle at han var en snill mann med kone og datter som var så glad i kua på gården at hun sov i båsen sammen med denne. Men, lærer Løddøen var dessverre en av flere på Hvaler som gikk i tyskernes tjeneste under krigen. Ved krigens slutt ble han arrestert av tidligere elever på Brekke, en situasjon han opplevde som svært ydmykende og trist, forståelig nok.

Fra 1946 til høsten 1956 huset det gamle skolebygget på Brekke en realskole. Dette var en privat skole, «Hvaler Private realskole», organisert og betalt av foreldrene. Den første klassen kom fra Lekvoll i 1946, og fullførte realskoleeksamen året etter. Bjarne Løkkeberg fra Søndre Sandøy kan fortelle at dette året hadde de Kristoffersen, som kom fra hjemmestyrken, som lærer. Lærere for kullene som begynte i 1951 og 1952 var Steinar Volde og Inger Jensen. Volde hadde tenkt å bli lege, men på grunn av en øyeskade tok lærerskolen i stedet. Han underviste i tysk, matematikk, historie og tegning. Inger kom rett i fra engelsklinjen på gymnaset og underviste i norsk, engelsk og religion. Borghild Andreassen fra Skjærhalden overtok etter Inger i annen klasse, mens Volde sluttet etter to år. Johan Olavesen og Per Knutsen overtok da som lærere.

Bygningen var den gang i dårlig forfatning, med trekkfulle vinduer og kalt om vinteren. Rommene i både 1. og 2. etasje ble brukt som klasserom. Arntsen, som bodde like i nærheten, fyrte opp i ovnen før elevene kom om morgningen. Skolemateriell og møbler måtte de selv sørge for. For klassen som gikk ut i 1955, hadde en av fedrene snekret ti bord, men stoler hadde de med hjemmefra. Utstyr til fysikkforsøk måtte de også betale selv. Skolegården var veien utenfor der de sparket fotball

Klassen som avla avgangseksamen i 1955 møtes fremdeles jevnlig. Sensommeren 2019 kunne de samles i den nyrestaurerte gamle skolen. Mange gode minner og historier ble delt denne ettermiddagen De husker tiden på Brekke som en fin, god og lykkelig tid. På denne tiden så var dette en unik anledning til å få mer utdanning, og dette kan være årsaken til at samholdet ble ekstra sterkt; dette skulle vi klare.

Gammelt bord i skolestua

Etter dette ble den gamle bygningen brukt til avlastningslokale for undervisning. Helt fram til 1967 var det gymtimer i 2. etasje, dog med hønsenetting foran vinduene. Kommunen hadde i løpet av årene benyttet resten av bygningen som lager, gammelt pedagogisk materiell som plansjer, kart og bøker samt skolemøbler fra mange av de faste skolene var samlet her. Mye av dette er solgt på loppemarked og gitt gode inntekter til restaureringsarbeidet.

Inger Jensen og Vollebekk var lærere.

2. klasse på sykkeltur til Langkasa.

Fra realskoleklasse på begynnelsen an 1950-årene

Brekke som bygning

Det er tidligere nevnt at vi får et inntrykk av hvordan bygningen var ved besiktigelse og taksering i 1787. Ved en ny taksering i 1840 for å forsikres i Brannkassen, får vi ytterligere informasjon om våningshuset. Våningshuset av tømmer med bordkledning var i én etasje med teglstentak. Bygningen hadde en stue, et kammer og et kjøkken med skorsten og bakerovn. Det var to 2-etasjes jernkakkellovner, 7 fag vinduer, 6 enkle og 1 dobbel dør. Under bygningen var det en bjelkekjeller med to dobbelte dører. På vestre side var en svalgang under tekke med hovedbygningen, og i den søndre ende av huset var innredet et spiskammer. Huset var 16 x 13 alen (ca 10 x 8 meter) og 6 alen (ca. 3.8 meter) fra mur til tak. Taksten ble 400 spesidaler. For øvrig på Brekke var det ladebygning bestående av to lader, en låve og stall, og et stolpehus. Hva som videre skjer med bygningen sier ikke Hvaler bygdebok noe mer om.

Imidlertid har vi opplysninger fra herredsstyre- og skolesyreprotokoller. Kirkesanger Hansen ble ansatt med plikt til å vedlikeholde bygningsmassen på Brekke, dvs. å holde bygningene i «åbotfri» stand, dog med unntak av stall og østre del av ladehuset. Kommunen innvilget en støtte på ca. 20 spd. basert på takst av manglene ved hus og jordvei. Beløpet skulle gå til istandsettelse av manglene, men det heter videre «hvorimot all fremtidig vedlikeholdelse av så vel skoleværelset som nav de øvrige påhviler kirkesangeren».

Forpliktelsen om å holde Brekke i «åbotfri» stand, ble for mye for kirkesangeren. Alt i 1852 søkte han kommunen om støtte til vedlikehold av hovedbygningen. Året etter ble det vedtatt enstemmig at «Kommunen vedlikeholder for fremtiden den ytre bekledning på bygningens vestre vegg hvor hovedinngangsdøren er anbragt, til like med den tilstøtende gang». Samtidig besluttet kommunen å flytte skolestuen opp på loftet. Med et økende antall skolebarn på Hvaler, var skolestuen snart for

liten og usunn for både elever og lærer. Med flytting av skolestuen ble lærerboligen utvidet med ett rom til «hans nuværende meget knappe Bequemmelighed». Det var plass til 30 til 40 elever i den nye skolestuen. De kommunale møtene som tidligere var avholdt i skolestuen, kunne nå finne sted i lærerboligen, noe som forhindret avbrudd i undervisningen. Den nye skolestuen sto klar høsten 1854.

Hvordan så bygningen ut opprinnelig, har bygningen forandret seg fra den opprinnelig ble bygget? Mye kan tyde på at den ble bygget slik vi kjenner den i dag. Med beslutningen om å flytte skolestuen opp på loftet får vi en indikasjon på at det var et stort loft. I 1803, før fru Schrader flyttet inn på Brekke, ble stolpehuset revet på anmodning fra sogneprest Veidemann. Han ønsket ikke å bygge dette opp igjen med den begrunnelse at hovedbygningen hadde større loft «enn hva som trengtes til husets forsyning». (Stolpehuset ble imidlertid bygget opp igjen mens fru Schrader bodde der.) I 2014 engasjerte Hvaler kulturvernforening byggmester Egil Norli for å skrive en bygningshistorisk tilstandsrapport for grunnlag for restaurering. Her sies det at «gavlveggene er laftet helt opp til mønet og takåsene er laftet inn i tømmeret i gavlene. I utgangspunktet er dette et «synlig bevis» på at bygningen er fra før 1800 tallet. Byggemåten var den mest dominerende på 1700 tallet.» I Inger Jensens bygdebok er Nordgården på Huser, Asmaløy, avbildet som et eksempel på typisk bolighus for 1700- og tidlig 1800 tallet, og dette har store likheter med huset på Brekke. Sammen med de ytre målene på huset fra takseringen i 1840, kan vi gå ut i fra at det ikke ble gjort noen store bygningstekniske forandringer når skolestuen ble flyttet opp på loftet, og at bygningen beholdt sitt opprinnelige utseende.

Etter 1854 ble det ikke gjort mye med bygningen. I 1856 ble det satt inn ny ytterdør og lagt ny ytterkledning på vestveggen. Dette ble dekket av kommunen, og de overtar 1/3 av brannforsikringskontigenten som hittil har blitt betalt av Hansen.

Grue på kjøkkenet i første etasje før og etter restaurering.

I mars 1865 måtte imidlertid Hansen søke om at våningshuset ble satt i forsvarlig stand for kommunens regning. Det ble avslag da herredsstyret henviste til de vilkårene Hansen hadde blitt ansatt på med å holde bygningsmassen på Brekke i «åbotsfri» stand. Nok en henstilling ble sendt til kommunen, denne gangen med trusler om oppsigelse. Kommunen bøyd av og påtok seg det fremtidige vedlikeholdet av våningshuset, mens Hansen fortsatt skulle ha ansvaret for vedlikeholdet av uthusene. Videre anmodet herredsstyret skolestyret til «å ordne skolesøkningen i skolehuset således at forlikelseskommisjonen kan bli avholdt i skolestuen».

Året etter, altså i 1866, ble reparasjonsarbeidet vurdert til om lag 400 spd, noe som ble vurdert for mye til å bruke på en så gammel bygning. Kostnadene til å bygge en ny skole ble estimert, men da kommunen ikke fikk tilstrekkelig støtte fra «amtskolekassen» ble denne tanken forkastet.

Skolestyrets plan for reparasjonene gikk ut på å det skulle være en stue på 7 x 7 alen, to kommer på 7 x 5 ½ alen og ett kjøkken på 6 ½ x 5 ¼ alen. Høyden i alle rom i første etasje skulle være 3 ½ alen. Dette er en innredning vi kjenner igjen fra dagens romløsning.

Gamle Brekke skole før restaureringsarbeidet startet i 2015

På denne tiden var barneantallet omtrent 80 som var delt på to klasser, «et antall som ytterst sjelden på en gang infinder sig» som det står. Etter bemerkning fra stiftsdireksjonen som fant skoleværelset for lite, gikk skole- og herredsstyret med på å forlenge skolestuen i andre etasje fra 11 ¼ x 6 ¾ alen til 12 ½ alen langt. For å få dette til måtte en lage et lite skråtak i den ene enden, det er dette vi ser i dag. Dette rommet gjorde tjeneste som skolestue inntil ny skolebygning ble oppført i 1895, og som kommunelokale til like etter første verdenskrig. Samtidig som skolestuen ble utvidet ble det innredet nok et værelse på loftet. Dette ble benyttet til kommunale møter.

Senere er det ikke gjort store endringer på Brekke når en ser bort i fra at skole- og kommunelokalene ble ominnredet til lærerbolig. Ny lærerbolig ble bygget i 1936/37.

Imidlertid er det gjennom årene gjort nødvendig vedlikehold for å bevare bygningen. For bevilgning gjort av herredsstyret i 1936 ble taket reparert. I brev til riksantikvar Harry Fett skriver Andreas Madsen:

«Reparasjonen er utført efter vaart beste skjønn paa den maaten at nytt tak er lagt over hele huset og pløide bord med tjærepapp. Av den gamle stenen brukte vi alt det som det paa noen maate var mulig, men maate kjøpe krum sten til halve taket. Pipen over taket var falleferdig. Den ble murt opp som før. To av veggene er kledd med under- og paaliggere, to med rustikk. Den ene av disse var daarlig. Over pløningen slo vi paaliggere aaaveggen naa har samme utseende som de to med under- og paaliggere. Til sommeren maa huset bli mart hvis det er mulig aa skaffe penger. Det blir vel et spørsmal om å bruke den naaværende farven – skittengul – eller den opprinnelige – rød.»

I 1983 ble det bevilget kr. 10.000 fra Østfold fylkeskommune. Disse midlene ble i 1985-86 benyttet til å reparere den tofløyete ytterdøren, samt til å utføre diverse småarbeid. Sikringsarbeidet av den totale bygningsmassen på Brekke var også et tema på denne tiden.

Det blir i 1987 bevilget nye kr. 10.000 fra Østfold fylkeskommune til takreparasjoner, både på låven og skolebygget. Dette var for lite, men i samarbeid med kommunen om omdisponering av midler fra fylkeskommunen, ble midler fremskaffet. Befaring 1. mai 1987 påpekte også at det måtte ryddes opp

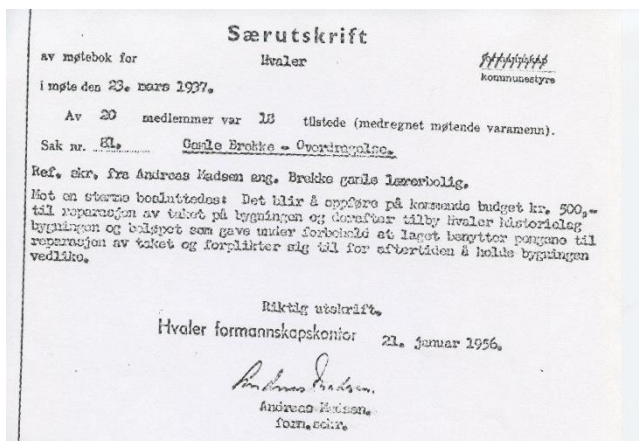
innendørs og rundt huset, og at kjellerlemmen måtte fornyes. Totalt brukte Hvaler HHistorielag ca. 40.000 kr. Til vedlikehold fra 1982 til 1990.

Etter dette er bare nødvendig vedlikehold blitt gjort.

Brekke som kulturminne

Hva er hensikten med å bevare en så gammel og falleferdig bygning? Spørsmålet har vært stilt mange ganger opp gjennom årene.

Leder i Hvaler historielag, Andreas Madsen, var en viktig person for at Brekke ble bevart. Allerede i 1933 skrev han til riksantikvaren om viktigheten av å bevare den gamle skolen. I avisartikkel fra juli 1935 skriver Madsen: « Hvaler herredsstyre har mot lærer Halvor Haugs stemme besluttet at Brekke skal bevares som lærerbolig. Om bygningen fremdeles er egnet til det bruket kan meningen være delte, historien fra 1866 og 1934 kan gjenta sig; men ære være herredsstyret fordi det vil bevare denne bygdehistorisk verdifulle bygningen».

I 1937 ble eierskapet til huset overført til Hvaler historielag, nå Hvaler kulturvernforening, men tomten ble værende på kommunens hender. Med vedtaket om overføring var det budsjettert kr. 500 til reparasjon av taket. Etter dette overtok historielaget ansvaret for vedlikeholdet. I denne sammenhengen bevilget også Hvaler Sparebank kr. 100 til samme reparasjon.

Opp gjennom årene har, både Riksantikvaren og senere Fylkeskonservatoren i Østfold vært inne i bildet. Etter befaring i 1982 kom fylkeskonservatoren med følgende uttalelse:

«Ved en antikvarisk vurdering av bebyggelsen på Brekke er det naturligvis den gamleskolestua og bua som i første omgang tiltrekker seg oppmerksomheten. Legger vi en funksjonell betraktningssmåte til grunn, vil imidlertid f. eks. låven være et umistelig ledd. Når det gjelder å illustrere et historisk forløp, er annen generasjon skolebygning nødvendig. Fylkeskonservatoren er av den oppfatning at det er helheten som vil gi enkelte hus størst verdi og tilrår derfor at samtlige bygninger på Brekke blir bevart.»

Som det er nevnt tidligere, så har Hvaler historielag, nåværende Hvaler Kulturvernforening, bare gjort nødvendig vedlikehold. Hva som skal gjøres med bygningen har med jevne mellomrom vært diskutert i syret. I 1990 skrev daværende formann i Hvaler historielag, Otto Reff, brev til Fylkeskonservatoren i Østfold der han skisserte tre alternativer; Total restaurering, utføre nødvendig

vedlikehold eller tilbakeføre bygningen til Hvaler kommune. Rådet fra fylkeskommunen var at det inntil videre bør gjennomføres nødvendig vedlikehold da det var det for tiden var knapt med midler tilgjengelig, og det var ingen god idé å konkurrere med innsamling til bygdemuseet.

I 1992 skrev daværende leder av Hvaler Kulturvernforening Jan H. Arntzen en anbefaling om søknad til Fylkeskommunen. Her skriver han blant annet: Mitt inntrykk er at bygningen i høy grad er verneverdig. Den er det unikt vitnemål om foregangsvilje og framsyn i et lite øysamfunn 150 år tilbake.

Dette var situasjonen helt til Hvaler Kulturvernforening ved leder Paul Henriksen for alvor tok tak i saken på nytt i 2013. Ved befaring av fylkeskonservatoren i Østfold uttrykte fylkeskonservator Andreas Ebeltoft at bygget var «forvirrende interessant». I brev fra dem etter befaringen skriver de:

Brekke gamle skole har meget høyt verneverdi. Fylkeskonservatoren vil derfor anbefale at den behørig settes i stand, for å formidle den viktig del av Hvalers historie for fremtidens generasjoner. Av den grunn vil vi oppfordre Kulturvernforeningen til å søke fylkeskommunale midler for å få produsert en bygningshistorisk tilstandsrapport. Rapporten bør, når den er ferdig, inneholde forslag til utbedring og kostnadsoverslag på aktuelle tiltak, samt oppmålinger og historikk. Dette for å ha et godt grunnlag til å søke blant annet Norsk Kulturminnefond og fylkeskommunale midler.

Videre heter det i brevet fra Fylkeskommunen:

Hele området som inkluderer Gamle Brekke skole, lærerboligen, med uthus og hage, Brekke «nye» skole (murbygning) og stabburet, utgjør til sammen et meget unikt bygningsmiljø med mange spor til stedlige virksomheter gjennom flere generasjoner. Fylkeskonservatoren vil derfor anbefale at dette miljøet bevares, og at bygningene restaureres slik de ligger i dag.

Da Hvaler kommune fikk sin første kulturminneplan, ble det gamle stolpehuset (stabburet) fremhevet som bevaringsverdig i tråd med fylkeskonservatorens anbefaling. I samråd med kommunen og med gode råd nettopp fra fylkeskonservatoren, tok kulturvernforeningen i 2019 ansvar for restaureringen av stolpehuset (stabburet). Resten av den gamle bygningsmassen på Brekke brukes som barnehage (murhuset) og er eid av Hvaler kommune, mens lærerboligen, det hvite nabohuset, ble solgt i 2017 og brukes i dag som boliger.

Det har vært viktig for kulturvernforeningen å bevare Gamle Brekke skole som et kulturminne for bygda samtidig som det skulle være i bruk. Etter en prosess har styrene både i venneforeningen og kulturvernforeningen kommet til å stille første etasje til disposisjon som kystledhytte deler av året, mens andre etasje kan leies ut. På denne måten vil mange få glede av huset samtidig som kulturvernforeningen får midler til å drifte huset. Kystledhytta ble offisielt åpnet den 9. april 2019. I det første driftsåret er dert notert nærmere 70 utleiedøgn, noe som betraktes som meget bra.

I 2014 utarbeidet byggmester Egil Norli en bygningshistorisk tilstandsrapport. Med grunnlag i denne kunne kulturvernforeningen begynne å forberede restaureringsarbeidet av Gamle Brekke skole.

Brekke som restaureringsobjekt

Styret i kulturvernforeningen hadde store betenkeligheter ved å starte opp restaureringsarbeidet av Gamle Brekke skole; med dugnadsarbeidet i amfiteateret Brottet, Amfigrotta, Museumshavna, kystledhytter og kystlekeklassen i tillegg til Nordgården, ble ikke dette for mye? Vi kunne ikke

«belaste» frivilligheten mer enn vi gjorde for forutsetningen var at mesteparten skulle gjøres på dugnad.

Men betenkelighetene styret hadde ble gjort til skamme. I april 2015 ble venneforeningen etablert. Interessen og engasjementet på oppstartsmøtet den 6. april var stort. Et styre ble etablert, og vi var i gang. Forutsetningen for et vellykket dugnadsarbeid er god planlegging, og til det er det nødvendig at en person tar et ansvar. Kulturvernforeningen var så heldig å få Eivind Børresen til denne oppgaven. Fort etablerte det seg en fast dugnadsgjeng, men mange har bidratt i løpet av de fire årene arbeidet varte.

Hva skulle målet med restaureringsarbeidet være? Huset skulle brukes og bli et levende hus og måtte derfor være funksjonelt. Samtidig ønsket vi å bevare det gamle preget huset hadde da det var i bruk, men ikke nødvendigvis tilbakeføre til slik det opprinnelig var. Fylkeskonservatoren i Østfold ha under hele prosessen gitt oss verdifulle råd slik at restaureringen ikke har gått på bekostning av den antikvariske verdien huset har.

Hvor skal en starte med et hus som ikke er helt felleferdig, men «skriker» etter vedlikehold? Bygningshistorisk tilstandsrapport med forslag til utbedringsmåte utarbeidet av byggmester Egil Norli og samtaler med fylkeskonservatoren var et godt utgangspunkt. Nødvendige reparasjoner der det var råteskader måtte tas først.

Grovt sett ble arbeidet utført i følgende rekkefølge:

2015

Råte i tak på vestsiden ble reparert. All takstein ble tatt av taket og nye lister og sløyfer ble lagt på. Gammel takstein lagt tilbake og ødelagte ble erstattet. Nye vindskier kom på plass, takrenner og nedløpsrør montert, noe som ikke hadde vært på plass tidligere og hadde forårsaket mye av råten i panel.

Arnt Otto Arntsen, Jan Berntsen, Johan Jervell, Eivind Børresen og Bjørn Refsgård i gang med å legge tilbake gammel takstein.

2016

Det var størst råteskade på vestveggen, så all ytterpanel ble tatt ned. Sville og bjelker erstattet med nye. Panel satt på plass igjen etter skrapping og maling. Også på østveggen var det noe råteskade, så panel ble også tatt av her. Resten av ytterpanelen ble skrapet og malt. Det ble brukt «engelsk rød» linoljemaling.

Restaurering av vinduer ble utført av Ragnhild Nordengen, Birgit Sandstrøm og Eivind Børresen etter å ha gått på eget kurs om dette. Pipe ble tatt ned og murt opp igjen. Ytterdør fikk også et nytt lag med maling etter å ha blitt skrapet grundig.

Også hagen ble «restaurert». Med rydding, klipping og raking kom hagen til sin rett igjen. Også det gamle store tuja-treet foran huset ble sagt ned, ikke helt uten diskusjoner og innsigelser.

Vestvegg repareres. I arbeid ser vi Eivind Børresen, Jan Berntsen og Ragnar Holte.
På kurs i restaurering av vinduer: Ragnhild Nordengen og Birgit Sandstrøm.

2017

Utvendig ble arbeidet fullført med å reparere grunnmur og erstatte betongfuger med kalkmørtel. Resten av ytterpanel ble malt og resten av restaurerte vinduer kom på plass.

Nå kunne restaureringsarbeidet innvendig begynne. Dugnadssesongen begynte tidlig, allerede i januar. Med stålpiper på plass innvendig i den gamle pipa, kunne det fyres opp i ovnen 15. februar. Da hadde det ikke kommet røyk ut av pipa på 60 år. Strøm innlagt dette året førte også til mulighet å jobbe sene høstkvelder.

Med råteskade i sør-østlige hjørne reparert, kunne ny panel og plater legges på syd- og vest-veggen i stuen i første etasje. Også syd-veggen i andre etasje fikk ny panel. Ellers var arbeidet inne dette året preget av skraping av tak, vegger og gulv. De gamle klesknaggene ble behørig restaurert med egen spikkekveld som avslutning på dugnadsåret.

Paul Henriksen, Ragnhild Nordengen og Knut Hjortland i gang med skraping og maling.

2018

En egen fargekomite valgte ut farger og tapet på grunnlag av egen fargeanalyse. Maling av vegger kunne derfor starte etter fullført skraping. Her ble også linoljemaling benyttet. Vann og kloakk kom også på plass dette året sammen med eget sanitærrom i kammerset i første etasje. Kjøkkenet i første etasje fikk ny selvlaget kjøkkeninnredning, og med nyrestaurert grue framsto kjøkkenet igjen som «kjernen» i huset.

17. mai kunne vi ved egen flaggseremoni heise flagget i ny flaggstang.

2019

Maling ble fullført, og strøm i alle brytere og stikkontakter kom på plass. Interiørkomiteen var i sving med innkjøp og plassering av møbler og nødvendig utstyr.

Skillet til nabotomta ble markert med nytt gjerde og de særegne granitt gjerdestolpene.

Alt var klart til åpning av kystledhytta den 6. april.

2. etasje ble ferdigstilt på høsten da nytt el-anlegg kom på plass.

Stolpehuset

Stolpehuset (stabburet) er en del av bygningsmassen på Brekke. Hvaler kommune står som eier av dette, og full restaurering er en del av kommunens kulturminneplan. Etter at dugnadsarbeidet på den gamle skole var ferdig, kriblet det i hendene på noen i dugnadsgjengen. Under ledelse av Eivind Børresen ble stolpebua satt i stand. Nytt tak kom på plass, deler av veggene med råte og gulv ble forbedret. Hvaler kommune har dekket utgifter til dette arbeidet.

Deltakere

Det har vært mange bidragsyttere som på sin måte har bidratt i restaureringsarbeidet gjennom de fem årene restaureringen har pågått, men uten en fast stab med Eivind Børresen i spissen, så hadde ikke arbeidet blitt gjort så fort og kvalitetsmessig. Vi vil i denne sammenhengen få nevne følgende:

Fast dugnadsgjeng:

Eivind Børresen
Ragnhild Nordengen
Jan Berntsen
Ragnar Holte
Knut Hjortland
Frode Lund
Paul Henriksen
Kjell Brobakken

I tillegg er det utført viktig dugnadsarbeid av:

Geir Ove Haug, Anne-Catherine Huysman, Yves Cardon de Lichtbuer og Bjørn Reffsgård.

Særskilte håndverktjenester er utført av:

Asger Berntzen	Murerarbeid
Petter Wisthner	Reparasjoner, innredning kjøkken
Kai Karlsen	Murerarbeid
Birger Fjellholt	Gulvsliping
Kåre Næss	Tapetsering
Petter Høkeli	Snekkerarbeid
Lemthun v/Lasse	Sinkbeslag etc.
Trine Holte	Sveising, reparasjon av port

Farge- og interiørkomite

Birgit Sandstrøm
Marianne Antonsen
Hanne Ørdal

Styret i venneforeningen

Kjell Brobakken
Hanne Ørdal
Marianne Antonsen
Birgit Sandstrøm
Irina Bjørnevald
Johan Jervell
Ragnhild Nordengen

Eivind Børresen
Paul Henriksen

Økonomi

Restaureringen av Brekke har vært avhengig av økonomisk støtte. I tillegg til en imponerende dugnadsinnsats, har det vært nødvendig å skaffe penger til materialer, arbeid og innredning. Både offentlige og private har velvillig bidratt med finansiell støtte. Gaver og bistand fra lokale bedrifter og privatpersoner samt egeninnsats med loddsalg, Brekke-dager og salg har vært en forutsetning for å komme i mål økonomisk. Vi ønsker på denne måten å takke alle bidragsytere.

Nedenfor er en grov oppstilling av inntekter, utgifter og dugnadsinnsats.

Inntekter

Offentlige og private tilskudd	798 000
Gaver	68 000
Salg (Lodd, Brekke-dag o.l.)	144 000
	1 010 000

Utgifter

Materiell	470 000
Arbeid	310 000
Interiør	60 000
Fargeanalyse	18 000
Tilkoplingsavgift	84 000
Driftsutgifter	52 000
	994 900

Dugnad

Arbeid (restaurering) 4770 timer à kr 250	1 192 500
Administrativt (søknader, salg o.l.)	175 000
700 timer à kr. 250	
	1 367 500

Sponsorer og viktige støttespillere

Sponsorer

Norsk kulturminnefond
Østfold fylkeskommune
v/fylkeskonservatoren
Østfold fylkeskommune
v/miljøetaten
Sparebankstiftelsen DnB
UNI-stiftelsen
Hvaler kommune
Hvaler innkjøpslag
Oslofjorden friluftsråd
Hvaler rørleggerbedrift
v/Rune Svennes
Plankebyen Elektriske
v/Geir Løkås

Andre bidrag

Trine Holte	Knaggespikkekveld
Ragnar Holte	Midl.tidig ovn, sperrejekker, strømsentral
Leif Jensen	Stillasjer, trappesten
Einar Børresen	Etasjeovner, kjøkkenstoler
Ammund Sørensen	Graving
Ole Lunde og Andreas Fjellholt	Graving
Plankebyen El./Nexans	Lamper, kabler, trekkerør
Skjærgårdstjenesten	Flaggstang, tilhenger/transport
Marit Lønne	Flaggstangsokkel
Ulf Reffsgaard	Mursten
Sjur B. Hansen	Pengebeløp 5000, portstolpe
Borge Rør	Dusjdører
Johan Jervell	Køyesenger
Egil Adolfsen	Spisestue etc.
Stefan Ädel	Munnblåst glass
Hvaler kommune v/Vauger	Bruk av Wille, retur av avfall
Hvaler Rørleggerbedrift	Rabatter og sponsing rørlegging
Vidar Barth og Mona Novang	Pleksiglass
Erik og Ragnar Lie	Granittstolper
Arild Sand	Fjellsplitting
Sverre Stene	Møbler
Martin J. Holter	Matjord
Tore Mads Holte	Graver, furutømmer (stolpebua)
Synnøve Henriksen	Bilde
Egil Norli	Rabatter materialer og fresing
Lillian Kjølholt	Lopper

Kilder

- Gudrun Høibo: Hvaler Bygdebok; Gårder og slekter
- Andreas Madsen: Artikkel i Fredrikstad Blad 1935
- Inger Jensen: Hvaler Bygdebok 1800 – 1940
- Paul Henriksen: Eventyret om Brekke
- Paul Henriksen: Hjemmesider til Hvaler kulturvernforening
- Diverse utskrifter av protokoll fra formannskapsmøter og brev